

La memòria de Català de Valleriola (1568-1608) en la bibliografia del segle XVI al XX

Català de Valleriola's (1568-1608) memory in the bibliography from XVIth to XXth century

A Memória de Català de Valleriola (1568-1608) na bibliografia do século XVI ao XX

Carles FENOLLOSA¹

Resum: El present treball ofereix una visió general del recorregut de Bernat Català de Valleriola que els bibliògrafs posteriors en llegaren des del XVI al XX.

Abstract: This paper provides a general view of the memory which the subsequent bibliographers left about Bernat Català de Valleriola in their works from the XVIth to the XXth.

Keywords: Català de Valeriola – Diaries – Memorialistic – Catalan Literature – Valencia – 16th Century.

Paraules clau: Català de Valeriola – Dietaris – Memorialística – Literatura catalana – València – segle XVI.

ENVIADO: 30.04.2018
ACEPTADO: 23.05.2018

I. Introducció

L'interés per la figura del valencià Bernat Guillem Català de Valleriola i Vives de Canyamars (1568-1608) se centra hui en dia principalment en el simbolisme del personatge: literat i polític en un moment en què el Regne de València –i amb aquest la literatura en la seua llengua oficial– passaven del centre a la perifèria, Valleriola resumeix com pocs altres aquest punt de la nostra història. Llettraferit des de jove,

¹ Universitat de València. E-mail: carlesfeno@gmail.com.

compaginà les seues activitats literàries públiques en castellà, llengua de la cort i pràcticament única que s'utilitzà en les sessions de la seua *Academia de los Nocturnos*, amb la redacció d'un diari privat majoritàriament en valencià, mancat d'estil però d'evident importància sociolingüística.² De les activitats en castellà, com veurem en aquestes pàgines, la impremta i la bibliografia posteriors en guardaren bona memòria, en contrast net i dur amb l'oblit en què caigué el manuscrit amb les seues notes privades.

D'altra banda, com a polític, la seua trajectòria quedà ben definida des del principi: el seu objectiu era el progrés dins les estructures de la relativament recent però ja consolidada monarquia Hispànica, i aquesta escalada s'anà produint amb un degoteig de càrrecs –familiar del Sant Ofici, subdelegat de justícia civil, Obrer de Murs i Valls...– que tingueren la concessió de la noblesa i el nomenament com a corregidor en la ciutat castellana de Lleó, on moriria, com a les dos grans fites de la seua biografia.

La importància de Valleriola en el xicotet món politicocultural valencià de l'època quedà clara aviat, doncs, i així acabà reflectida en el seguit d'obres bibliogràfiques que començaren a sorgir ja a finals del segle XVI i que s'escamparen fins el segle XX. Ara bé, aquesta *importància* res tenia a veure amb la que els erudits dels nostres dies veuen en Valleriola. Elevat el castellà de facto a única llengua de cultura, molt poques línies hi ha entre les pàgines dels primers bibliògrafs al seu manuscrit íntim ni a la llengua en què està escrit, i molta tinta, en canvi, es vessa al voltant de l'activitat com a president de la manierista *Academia* i de les sessions que tenien lloc en el seu palau de l'actual plaça de Nules de la ciutat de València, com també sobre el seu hàbit de Calatrava, que posseïa des de 1604 i amb el qual morí entre aurèoles de beatitud.

El que presentem ací, doncs, és, fins a nova notícia –sempre esperable– el recull de totes les referències conegudes a Bernat Guillem Català de Valleriola fins la publicació de la seua *Autobiografia* el 1929, el seu anàlisi i contextualització, que permeten dibuixar el procés construcció del personatge a través de la Història.

² I no només. Valleriola, en certa, manera inaugura el gènere del dietari en la literatura valenciana, d'arrels profundes però que mai s'havia presentat amb la forma amb què ho fa l'autor. Com apunta V. J. Escartí, Valeriola és, “molt possiblement, el primer autor que podríem destacar com un vertader 'dietarista'”, ESCARTÍ, Vicent Josep. “Notícia sobre la literatura memorialística al País Valencià del segle XIV al XIX”. *Manuscripts* 28. 2010, p. 189.

II. De Morlà a Martí Grajales: Català de Valleriola en quatre segles

La primera referència que trobem a Valleriola és ben matinera, el jurisconsult Pere Agustí Morlà el cita en el pròleg al seu *Emporium utriusque juris quaestionum in usu forensi* (1599), volum inicial d'una sèrie que no aparegué però que conté el primer *catàleg* –sui generis– d'escriptors valencians. Així, les paraules de Morlà s'editen encara en vida de l'autor, i centren l'atenció en la seua tasca com a amfitrió de la reunió de grans poetes que tenia lloc a sa casa:

Conticebo nūnc etiā consuevisse nobilissimos Valentiae Poetas singulis Mercurii diebus in domum Don Bernardi Catala convenire, ingenii sui opes fundere quae breviter ut spero typis mandabuntur.³

Aquesta primera aparició, que reprendria Ximeno moltes dècades més tard, era probablement coneguda per Gaspar Escolano. El cronista, en la seua *Segunda parte de la Década primera de la historia de la insigne y Coronada ciudad y Reyno de Valencia* (1611), és el segon que parla de Valleriola, ja que Andreas Schott no ho fa en cap dels seus catàlegs sobre escriptors hispànics⁴, en què sí que apareixen altres autors valencians previs com Pere Antoni Beuter, tots dos molt consultats en l'època i una mica anteriors a l'obra d'Escolano.

Aquest, que havia sigut membre de l'*Academia de los Nocturnos*, marca el camí que seguirien autors posteriors en la informació que aporta sobre Bernat Català, molt més detallada, per cert, que la breu referència de Morlà. Era comprensible, després de tot. Escolano coneixia Valleriola com a hoste en el seu palau d'aquelles vetllades literàries

³ MORLÀ, Pere Agustí. *Emporium utriusque juris quaestionum in usu forensi*, València: Álvaro Franco i Diego de la Torre, 1599, p. 3.

⁴ Andreas SCHOTT tragué a la llum el *Catalogus clarorum Hispaniae Scriptorum* el 1607 i la *Hispaniae bibliotheca seu de academiis ac bibliothecis, item elogia et nomenclator clarorum Hispaniae scriptorum, qui latine disciplinas omnes illustrarunt philologiae, philosophiae, medicinae, iurisprudentiae, ac theologiae* el 1608. Segons Furió, tots dos noms fan referència a la mateixa persona: “sembla que Valerius Andreas era el pseudònim del jesuïta Andreas Schott, i que Taxander és el corònim de Turnhout, ciutat de la província d'Anvers, d'on era natural” (FURIÓ, Antoni (ed.). *Breu descripció dels mestres que anaren a besar les mans a sa majestat del rei don Felip*. València: PUV, 1999, p. 23). Per a Luisa López Grigera, en canvi, la primera de les obres era de mà “del secretario de Schott, Valerius Andrea Taxandrus” (LÓPEZ GRIGERA, Luisa. (2ªed) *La retórica en la España del Siglo de Oro*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 1995, p. 50). No tenim més notícies al respecte.

en què es recitaven amb molta pompa proses i versos en castellà. Les línies que li dedica, per tant, van més enllà de la simple exposició notarial:

... Don Bernardo Catalán de Valeriola, epilogando en si las buenas prendas y loables inclinaciones de sus passados, en su mocedad y casa sustentó con su diligencia la Academia, llamada de los Nocturnos, que como estrellas resplandecieron en aquellas noches Valencianas por muchos años, en todas facultades de letras: que si hubiera quién alentara la impresión de tantos y tan curiosos trabajos y los sacara a la luz, sin duda hubiera acaudalado mucha reputación a la nación Española con las extranjeras, que ciegamente la tienen por desterrada de semejantes ejercicios de curiosidad. D'este Cavallero tuvo noticia la Real Magestad de Philipe tercero, y después de haverle honrado con un hábito de Santiago, le sacó de Presidente de la Academia para Corregidor de la ciudad y Reyno de León, en la Corona de Castilla, donde murió dexando renombre de prudente y virtuoso cavallero.⁵

Aquest text és el primer que certifica l'existència de les actes de l'*Academia de los Nocturnos* –“tan curiosos trabajos”– i en demana una impressió que no arribaria fins al segle XIX. Així les coses, la rellevància de l'autor es basa en dos fets principals: la fundació de l'esmentada *Academia* i, ara també, la seua vertical trajectòria política, amb l'hàbit de Calatrava i el càrrec de corregidor en Lleó d'estendards més visibles del seu prestigi. Escolano, a més a més, deixava entreveure una altre dels atributs de Valleriola més coneguts en vida i més recordats posteriorment: la seua “virtuositat”, especialment lligada a la religió, que practicava fervorosament i explícita, molt a la *moda* barroca.

Tòpic o no, el ben cert és que Escolano va conèixer-lo mentre alenava i, llevat del molt succint Morlà, és l'únic dels qui deixen publicada alguna línia sobre ell que així ho feren –el cas de Francisco de Bivar, que comentarem més avant, demana molta prudència.

El segle XVII apuntalarà la memòria de Valleriola en dos vessants: els compendis bibliogràfics de toc humanista i les *enciclopèdies* de l'Ordre del Císter. Els primers indicaran l'existència de les *Justas poéticas* que se celebraren al seu honor i de les actes dels Nocturnos; les segones posaran l'accent en la biografia del noble, però pràcticament només en relació amb la seua pertinença a l'ordre de Calatrava. El bibliògraf castellà Tomás Tamayo de Vargas, en la seua *Junta de libros la mayor que ha*

⁵ ESCOLANO, Gaspar. *Segunda parte de la decada primera de la historia de la ... ciudad y Reyno de Valencia*. València: Patricio Mey, 1611, p. 531.

visto España en su lengua hasta el año 1624, destaca de manera notarial l'ordre de Calatrava i l'activitat dels Nocturnos i exposa la bibliografia coneguda de l'autor. L'obra fou de circulació manuscrita fins el 1976 i des de 2012 compta també amb un complet estudi amb edició crítica en la tesi doctoral de Cristina González, de la qual citem:

D. BERNARDO CATALAN i VALERIOLA del hábito de Calatrava. *Justas poéticas hechas a su devocion* Madrid por Luis Sanchez. 1602. 4°. *Las noches Valencianas*, obras suias diversas de la Academia de su casa. M-S. 4°.⁶

Així, Valleriola és presentat en primer lloc com a cavaller d'aquesta ordre i tot seguit són introduïdes les seues obres conegudes: les *Justas poéticas* celebrades a València però editades a Madrid el 1602, on Valleriola només participa en el pròleg, i, ja descrit amb detall de bibliògraf, el manuscrit que anomena *Las noches valencianas*. Aquest no és sinó el feix d'actes de l'*Academia de los nocturnos*, on s'aplegaven els poemes i discursos allà exposats i que, com dèiem adés, romandria inèdit fins el segle XVIII, primer, en què Cerdà i Rico en recupera unes poques línies de les institucions en les seues notes a *La Diana enamorada* de Gil Polo⁷, on Valleriola apareix anomenat només com a president i no com a autor literari d'importància.

Lluny quedava encara el segle XIX, quan els Salvà (1869, 1972 i 1905) el rescaten ja àmpliament encara que només parcial i on sí que trobem versos i proses seues, així com una preocupació més gran pel personatge.

Cap indicació a la seua activitat literària podem trobar, en canvi, en el *Menologium cisterciense notationibus illustratum* de Chrysostomo Henríquez (1630)⁸, el primer dels compendis enciclopèdics cistercencs esmentats, que s'aturaran a lloar la figura "virtuosa" de Valleriola. Henríquez fou un monjo castellà de l'Ordre del Cister destinat en els aleshores dominis hispànics de Flandes, que va llegar amb el *Menologium*

⁶ GONZÁLEZ HERNÁNDEZ, Maria Cristina. "La "Junta de libros" de Tamayo de Vargas: ensayo de documentación bibliográfica". [Tesi] <http://eprints.ucm.es/17024/>, p. 262.

⁷ CERDÀ I RICO, Francisco (ed.). *La Diana enamorada, cinco libros que prosiguen los VII de Jorge de Montemayor, por Gaspar Gil Polo*. Nueva impresión con notas al Canto del Túrria. Madrid: don Antonio de Sancha, 1778, pp. 517-519.

⁸ HENRÍQUEZ, Crisostomo. *Menologium cisterciense notationibus illustratu*. Anvers: Baltasar Moreti, 1630.

la seua obra més important⁹, centrada exhaustivament en la seua ordre monàstica, a la qual pertany també la de Calatrava, establida el 1158. Aquesta era, òbviament, la raó per què Valleriola hi apareixia. Henríquez se centra, doncs, en l'hàbit, però introdueix dos interessants novetats en el coneixement del personatge, la primera és la referència a Francisco de Bivar, també cistercenc, professor de filosofia, teologia i astronomia, abat de Noguera i procurador de la seua ordre a Roma, la biobibliografia més completa del qual podem llegir en les pàgines que arreplegà Fray Tomás Gómez¹⁰. Henríquez, comença amb una introducció a Valleriola com a membre de l'ordre:

In Hispania obdormitio pij viri Bernardi Catalani, Ordinis Cisterciensis de Calatrava, qui Dei-parentem, Virginem gloriosam, Angelorum Reginam, quo affectu coluerit, praeclaro testimonio posteris testatum reliquit. Vitam secundum Ordinis Regulam instituit sanctissimam: sicque secularia, quibus intendere ex officio debuit, peregit ut spiritualia, quibus toto animo deditus erat non omitteret. Puritatem mentis & corporis, quò magis

⁹ MUÑIZ, Roberto. *Biblioteca Cisterciense española : en la que se dan noticia de los escritores Cistercienses...*, Burgos: Don Joseph de Navas , 1793, pp.163-169. HERBERMANN, Charles (ed.) "Crisóstomo Henríquez". *Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company, 1913.

¹⁰ "Nació en Madrid poco después de 1580, y murió en 1634, a los 53 años. Catedrático de derecho canónico y filosofía, varias veces abad y procurador general de la Orden del Cister en Roma, fue autor prolífico en temas tan diversos como la filosofía de Aristóteles, la Inmaculada Concepción, casos de conciencia, biografías de cistercienses ilustres, vidas de santos y cuestiones relacionadas con la organización de la religión (...) Más noticias sobre Biar, por ejemplo, en Antonio, Nicolàs, *Bibliotheca Nova*, vol. II. 407-408; DHE; Martín, E. *Los bernardos...*, cit. p. 59; Yáñez Neira, M.ª D., "...Nogales [...] Monjes Ilustrs...". cit., "Abandologio [...] Nogales..." cit. y "La cultura..." cit., artículos que recogen, por supuesto, noticias procedentes de los tumbos de aquellos monasterios (véase p. ej. El de Nogales AHN, *Clero*, libro 5564, f. 246v); más amplio, del mismo autor, "Centenario de un madrileño ilustre, Fray Francisco de Bivar", *Hidalguía*, XXXIV (1986), pp. 501-527. En el catálogo de la BN puede encontrarse la mayor parte de su bibliografía. Sobre la credulidad en el asunto de los falsos cronicones, de que se daba cuenta Muñiz en el siglo XVIII (*Biblioteca Cisterciense...*, cit., pp. 45-49: "Estas [...] obras, llenas de la más profunda erudición, tienen la desgracia de reputarse por los críticos de ninguna utilidad [...] después que se justificó [...] la falsedad de los cronicones de que tratan"), informan también, por ejemplo, Mestre Sanchis, A., *Ilustración y reforma de la Iglesia. Pensamiento político-religioso de Don Gregorio Mayans y Siscar (1699-1781)*, Valencia, Ayuntamiento de Oliva-Anales del Seminario de Valencia, 1968, p.157, y Caro Baroja, J., *Las falsificaciones de la Historia (en relación con la de España)*, Barcelona, Seix Barra, 1992, p-34, quien remite a Lafuente, Vicente, *Historia eclesiástica de España* (2^a ed., 1873, vol. IV, pp.107-108): en la primera edición de esta misma obra (Barcelona, 1855, vol. III, cap. "Falsarios a fines del siglo XVI y durante el XVII", p. 249) pueden hallarse noticias complementarias. Recientemente se ha reeditado Godoy Alcántara, José, *Historia crítica de los falsos cronicones*, Madrid, 1868 (facsimil, con estudio preliminar de Ofelia Rey Castelao, Granada, Archivum, 1999)", GÓMEZ, Fray Tomás. *En reino extraño: Relación de la visita del Real Monasterio de Vallidigna*. València: PUV, 2008, p. 153.

ad Angelicam naturam accederet, summa cura seruavit: & post multa pietatis opera, ad extrema devenis, dum iam ultimu ageret spiritum, beatos Patres Benedictum & Bernardum sibi adstantes, unum a dextris, alterum a sinistris, eius manus suaviter sustentantes, eique animum addentes, conspexit. Quibus ducentibus, corpore solutus, migravit ad patriam.

Tot seguit, en la pàgina següent, però, diu:

Bernardi Catalani. **Vitam ipsius R. P. Bivarius mihi communicavit.** Fuit vir insolitae pietatis, nostris praesertim temporibus, quando Militiae Calatravensis alumni non ita religiosae perfectioni intendunt: sed Deus solita sua providentia hunc beatum virum excitavit, ut aliis viam recte Regulas suas servandi ostenderet.¹¹

Aquest “vitam ipsius mihi communicavit” porta cua i obliga a estirar el fil. Nicolás Antonio, de qui després parlarem, afirma que Henríquez era de Bivar “eius quondam discipulus”¹², i al segle següent era Roberto Muñiz qui hi tornava recordant que havia “cursado en los colegios de nuestra congregación bajo el magisterio del insigne Bivar”¹³. Com a deixeble seu, doncs, és evident que rebé la informació. El canal, ací, és el punt punxegut.

Oral o escrit? Misteris a banda, sembla indicar una probable informació oral per part de l'altre cistercenc madrileny, ja que de les seues obres esmentades en la *Biblioteca* de Muñiz, les editades abans de 1630 tenen poca relació temàtica. Queden les citades com a existents a nivell manuscrit, com *De viris illustribus ordinis Cist.*¹⁴, temàticament més proclius a haver contingut una nota sobre Valleriola, de les quals, a hores d'ara, però, desconec la localització i si han estat conservades. Obres, en tot cas, que podria haver consultat el seu deixeble Henríquez.

Malgrat tot açò, i fóra quina fóra la font i la seua via de transmissió, la *notícia* ja és més completa: Henríquez –o Bivar en boca d'Henríquez–, insisteix en la recta conducta de Valleriola, com ja havia fet Escolano. El monjo cistercenc, però, parla d'un testament de Valleriola escrit “manu & proprio nomine” en què aquest, seguint l'explícita

¹¹ HENRÍQUEZ, *op. cit.*, p. 369.

¹² ANTONIO, *Bibliotheca Hispana nova*, 2 vols., Madrid: Joaquín de Ibarra, 1783-1788, p. 408. Hi ha una primera edició d'aquesta obra en Roma: ex Officina Nicolai Angeli Tinassii, 1672.

¹³ MUÑIZ, *op. cit.*, p. 163.

¹⁴ *Ibid.* p. 48.

beateria que movia la seua conducta i la seua no menys declarada fe en la mare de Déu, se'n declara el seu serf. Henríquez ho transcriu, tot plegat:

Praclaro testimonio. Scripsit ipse propria manu & proprio nomine roboravit, chartulam, per quam se perpetuum Dei-parentis seruum fatetur quam, ad excitandum piorum animos, operae pretium iudico hic ob oculos ponere.

Maria Virgo Sanctissima mater Domini nostri Iesu Christi vers Dei & homini, advocata & protectrix peccatorum, ego illorum maior & qui magis tuo indiget favore o pietatis & misericordia Regina, ad pedes tuos provolutus me in perpetuum tua maiestatis seruum offero & humiliter peto in talem admittas obtineasque a tuo benedicto filio eam gratiam qua ad tibi placentium in omnibus meis cogitationibus verbis & operibus requiritur diligendo ex toto corde divinam Maiestatem: ut omnia quae cogitavero locutus vel operatus fuero, vel omisero cogitare, dicere aut operari ad supremum honoris & gloriae sanctissima Trinitatis dirigantur: cui actiones mea gratae erunt, si tu, Virgo immaculata hanc donationem & oblationem, qua me in perpetuum seruum tuum offero, digneris admitere. Et precor sanctum Ioseph sponsum tuum, Angelum Custodem, sanctum Bernardum & sanctum Benedictum Abbates, SS. Ioannes Baptistam & Evangelistam, Vicentium Martyrem & Vincentium Confessorem, sanctum Guillelmum, sanctum Honoratum, sanctam Annam felicem matrem tuam, sanctam Mariam Magdalenam, sanctos Apostolos & omnem curiam caelestem, angelos & spiritus beatos, velint pro me intercedere quatenus tu, dignissima Dei Mater, in perpetuum seruum recipias, possimque te imitari in voluntaris propriae resignatione & profunda humilitate, ceterisque viriutibus, quibus ornata fuisti. Et ut omni tempore constet me tibi ipsum tradidisse & ad eius rei perpetuam memoriam & ut omnes qui praesentes litteras viderint, sciant me tuum esse perpetuum famulum & Lucifer ac omnes inferni ministri desperent, nullamque in me partem habituros intelligant, hanc chartam propria manu scripsi, meo nomine subsignavi & armorum meorum sigillo communini, in Regia aula Legionensis urbis, ipsa die Nativitatis Salvatoris nostri, recepto prius ipsius sacratissimo corpore, 25. Decembris, anno 1606, aetatis meae 38 & duobus mensibus. Et omnes creaturas, ad quas huius [?] oblationis notitia peruenerit contestor & provoco, ut si (quod Deus avertat) gravibus meis peccatis id exigentibus a recta virtutum via deviaverim, indicent mihi & memoriae repraesentent, me non esse meum idque solum facere, loqui & cogitare posse quod gratum sit Angelorum Reginae, Dominae meae.

Perpetuus Mariae Virginis Dominae meae servus.
 Fr. Bernardus Cathalan.¹⁵

Tornem sobre Bivar, però, perquè una altra pregunta retorna: es conegueren personalment, ell i Valleriola? L'única referència a l'ordre del Císter que trobem en la

¹⁵ HENRÍQUEZ, *op. cit.*, p. 307.

seua *Autobiografia* (1929), és de principis de 1604, anterior a la concessió del seu hàbit de Calatrava, que tindria lloc mesos més tard, al setembre:

Hermanidad de la orden del Cistel. Lo Illmo. y Revmo. don Edmundo de Cruz, abbad de Cistel, doctor en Theología y de toda la Orden cisterciense cabeça y superior general, con plenaria autoridad del Capítulo general de la misma Orden, me concedió hermandad a mi a y mi muger y a mis hijos don Othger, dona Anna y doña Filippa y a mi señora madre doña Francisca Vives de Cañamás, con su bulda dada en Valençia, en las casas de Valldigna, a 9 de março, 1604, sea a gloria de Dios Nuestro Señor y provecho nuestro.¹⁶

L'encontre de què parla Valleriola es produí enmig del viatge d'Edmundo de la Creu – o *de la Croix* –, abad general del Císter, que havia vingut a la Península a visitar els monestirs de l'Ordre impel·lit pel papa, entre ells el de la Valldigna. Sabem també que “se hallaba en Poblet a 25 de enero de 1604”, com apuntava José Finestres en *Historia De El Real Monasterio De Poblet*¹⁷. Poques setmanes després, doncs, es veié amb el noble valencià. Però Bivar? No trobem referències al dietari i només podem conjecturar l'alta probabilitat que així fóra, tenint en compte el tarannà *públic* de Valleriola i la facilitat de què gaudia per a ampliar el seu cercle de coneixences remarcables.

Bivar, per cert, torna a aparéixer com a font anys més tard, el 1656, juntament amb Henríquez i una tercera referència boirosa en una altra obra religiosa enciclopèdica, el *Menologium Benedictinum*¹⁸ del benedictí suís Gabriel Bucelin, un volum sobre els sants benedictins organitzat pels dies del mes, en què Valleriola apareix elevat com de costum als altars dels grans personatges lligats a l'Ordre:

In Hifpania obdrmitio Venerabilis viri Bernardi Catalani, sacrum institutū nostrum de Calatrava professi, qui quo affectu BENEDICTAM & Admirabilem Matrem Angelorum Reginam coleret, illustri testimonio posteris testatum reliquit, quan nimirum instrumento publico, eoratis certis Patronis eiusdem testibus, se eidem Virgini perpetuo devovit & emancupavit his ipsis denique verbis idem Instrumentum concludens: Etut omni tempore constet, me tibi ipsū tradidisse & c. Hanc chartam propria manu scripsi,

¹⁶ CATALÀ DE VALERIOLA, Bernat Guillem. *Autobiografia y justas poéticas*. València: Acció Bibliogràfica Valenciana, 1929, p. 122.

¹⁷ FINESTRES I DE MONSALVO, J. *Historia De El Real Monasterio De Poblet: Ilustrada Con...*, Volum 4, Cervera: imprenta de la Pontificia y Real Universidad, Manuel Ibarra, 1756, p. 233.

¹⁸ BUCELIN, Gabriel *Menologium Benedictinum, sanctorum, beatorum atque illustrium ejusdem ordinis virorum*, Feldkirch, 1656.

meo nomine subsignavi & armorum meorum sigillo communivi in Regia aula Legionensis Urbis, ipsa die Nativitatis Salvatoris nostri, repecto prio ipsius sacratissimo Corpore 25. Decembris An. Ch. 1606, aetatis meae 38 & duobus mensibus & c. Perpetuus Mariae Virginis Dominae servus.

Frater Bernardus Cathalan.

Vitam secundum Ordinis Regulam instituit sanctissimam: sicque saecularia, quibus intendere ex officio debuit, peregit, ut spiritualia, quibus toto animo deditus erat, non omitteret. Puritatem mentis & corporis, quo magis ad Angelicam naturam accederet, summa cura servavit: & post multa pietatis opera ad extrema deveniens, dum jam ultimum ageret spiritum, beatos Patres BENEDICTUM & Bernardum sibi adstantes, unum a dextris, alterum a sinistris, ejus manus suaviter sustentantes, eique animum addentes conipexit. Quibus ducentibus, corpore solutus migravit ad patriam. *Franc. de Bivar. Chrystost. Henr. Ann. Nostr.*¹⁹

Com veiem, Bucelin, sense afegir la transcripció completa del testament a la verge, es limita a transcriure poc més o menys les informacions d'Henríquez, a qui cita, deïem, juntament amb Bivar i *Ann. Nostr.*, referència que no hem pogut identificar²⁰. Al seu torn, Bucelin serveix com a la base del següent text sobre Valleriola: el de Miguel Ramón Zapater, un altre monjo cistercenc, en aquest cas de Saragossa, que en *Cister militante, en la Orden y Caballeria de Calatrava* (1662) recull el que ja havia havia el monjo benedictí, però ho tradueix al castellà amb alguna lleugera variació que, si bé no aporta grans novetats de fons, sí que incideix més detalladament en l'aspecte virtuós del fundador de l'*Academia*:

¹⁹ *Ibid.*, p. 753.

²⁰ En en el pròleg de l'*Autobiografía* de Valleriola s'afirma que: "y así en los anales de Francisco Diago como en la obra de Hipólito Samper (...) vemos en primer término a los varones de este antiguo y noble linaje [els Català]" (CATALÀ DE VALERIOLA, *op. cit.*, XLIV). D'una lectura ràpida d'aquestes línies, podria desprendre-se'n que els *Anales del Reyno de Valencia* (València: Pedro Patricio Mey, 1613) de Francisco Diago serien susceptibles de contindre alguna referència a Bernat Guillem Català de Valleriola i Vives de Canyamars. La consulta d'aquests, però, ho desmenteix. Tant l'esmentada edició de la primera part dels *Anales* com la de les anotacions inacabades que deixà abans de morir (DIAGO, Francisco. *Apuntamientos recogidos por el P. M. Francisco Diago para continuar los Anales del Reyno de alencia desde el rey Pedro III hasta Felipe II*. València: ABV, 1936-1952) fan referència a avantpassats del nostre Català. El mateix ocorre amb Hipòlit Samper i Gordejuela i la seua *Montesa ilustrada origen, fundación, principios, institutos, casos, progressos, iuridicion, derechos, priuilegios...* València: Real Colegio de la Orden de Montesa, Geronymo Vilagrassa, 1669. D'altra banda, també s'esmenta Onofre Esquerdo com a font bibliogràfica (CATALÀ DE VALERIOLA, *op. cit.*, VII), però possiblement de segona mà, ja que no hem trobat cap referència al nostre Català de Valleriola en el seu *Nobiliario Valenciano* (2^a ed.), València: Biblioteca Valenciana, 2001.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 7 (2018/1)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2018/ISSN 1676-5818

SUCESION DE FELIPE III EL PACÍFICO y cómo falleció insigne en virtudes Don Bernardo Catalán.

Varones ilustres de Calatrava.

En la edad de Nuestro Administrador Prudente, florecieron Príncipes ilustres y muchos Hijos de la invicta Orden de Calatrava.

(...)

Cumplió con el feliz curso de su vida el Venerable Don Bernardo Catalán, Cavallero profeso de la Orden de Calatrava, y de patria Valenciano, siendo Corregidor de León, y su edad quarenta años. Hace memoria d'él en fu *Monologío* Gabriel Bucelino, Historiador yacitado. Vivió Bernardo consoladísimo en la aflicción del cuerpo y penalidades. Su oracion, y caridad con los pobres, fueron excesivamente largas, y queriendo Nuetro Señor pagar la continua asistencia en su servicio, le llamó a la gloria, testificándolo fin dichoso: El Confesor presente al tránsito, Monge de San Claudio, y profeso en la misma Regla del Patriarca San Benito, publicó que asistieron ayudándole a morir los gloriosos Padres San Benito y San Bernardo, teniéndole un brazo cada uno. Como negaran su patrocinio a Hijo tan de su Regla y alas? Entre las personas de más autoridad fue, y a sido publica esta voz y fama. El día de las Honras salieron al púlpito sus admirables y raras penitencias, mortificaciones y virtudes heroicas.²¹

Aquestes “raras penitencias, mortificaciones y virtudes heroicas”, probablement un tòpic dramàtic i morbós afegit de Zapater, no tindran ja repetició en cap altra menció de Valleriola posterior.

Deu anys després de l'edició del *Císter militante*, era Nicolàs Antonio qui, en la seua coneguda *Bibliotheca Hispana Nova* (1672 i 1783), un diccionari biobibliogràfic amb els escriptors en qualsevol llengua nascuts a Espanya entre 1500 i 1670, transcriuria el que Tomás Tamayo ja havia fet constar en la *Junta de libros*: “Bernardus Catalan et Valeriola, Calatravensis eques, editit: *Iustas Poeticas hechas a su devoción*, Madriti apud Ludovicum Sánchez 1602, in 4. *Las Noches Valencianas*. MS. in 4. vidit D. Thomas Tamajus”²². Ara bé, en el cas d'Antonio, la seua obra sí que fou duta a galeres, primer en l'edició romana de 1672 i el segle següent a Madrid, la que citem.

²¹ ZAPATER Y LÓPEZ, Miguel Ramón. *Císter militante en la campaña de la Iglesia contra la sarracena furia. Historia general de las ilustrísimas, ínclitas y nobilísimas cavallerías del Templo de Salomón, Calatrava, Alcántara, Avis, Montesa y Christo*, 2 vols., Zaragoza, 1662.

²² ANTONIO, *op. cit.*, p. 224.

Fou precisament en el XVIII que arriba un moment clau per a la memòria literària de Valleriola, amb la publicació de la *Biblioteca Valentina* de Josep Rodríguez, ja composada a principis de segle però, “por su muerte interrumpida su impresión” com indica en portada l’edició que, finalment, eixiria a la llum el 1747, “aora continuada y aumentada con el prólogo y originales del mismo autor” i “añadidas algunas enmiendas y correcciones como las dexó el autor entre sus originales, con que se mejoran muchos lugares de su obra”.

L’obra de Rodríguez, dèiem, és clau, perquè és la primera que aborda el personatge de manera global, en arreplegar quasi totes les referències anteriors per tal d’oferir no només una panoràmica de la seua obra, sinó també dades més exactes de la seua vida. En primer lloc, torna sobre Escolano, a qui “ha de enmendarse lo del Hábito de Santiago en Hábito de Calatrava”. Tot seguit fa una de les referències importants del seu text, que explica, en part, que siga tan complet: “y otros puntos que podrán leerse en una larga Relación de su vida, que los Nobles Descendientes de nuestro escritor me ministraron, que, ciñéndola, es así”²³. Aquesta “larga Relación de su vida” subministrada pels descendents de Valleriola, sembla ser la primera referència al manuscrit del dietari que trobem en la bibliografia moderna:

D. Bernardo Català de Valeriola, Cavallero Professo de la Militar Órden de Nuestra Señora de Calatrava, nació en Valencia, fue diferentes vezes Embaxador por el Reyno de Valencia a la Magestad de Felipe III; Veedor General de la Costa d’este Reyno; Corregidor de la ciudad de León; cavallero muy entendido, de grandes prendas y gobierno. Dado a las buenas Letras que sobre el oro de la Nobleza es gran esmalte, para exercitarlas tuvo en su casa Academias morales, políticas y poéticas, para que los cavalleros moços, desterrando ociosidades, se emplearan en este gustoso estudio, que començó año 1591, de qué hay tres tomos en folio, muy dignos de darse a estampa y aplaudirse, como las Justas Poéticas que, a sus expensas y devoción, se hizieron, que fueron recibidas con general aceptación quando se imprimieron, año 1602.

Casó con Doña Constança Perellós y Mercader hija de D. Giner Rabaza y Perellós, quarto d’este Nombre, olim D. Ramón de Perellós, Señor de Benetúser y Varón de Dos Aguas, y de María Mercader y Exarch.

La vida y muerte que hizo podría[n] quedar ponderada[s] con lo de llarle en León el *Corregidor Santo!* Esto es: Pio y Devoto. Y no aver permitido sacar su cuerpo quando,

²³ RODRÍGUEZ, Josep. *Biblioteca Valentina*, València: Josep Tomàs Lucas, 1747, p. 80.

bolviéndose a Valencia su muger, quería traerse consigo, porque aquella ciudad deseó tener el consuelo de tenerle allí.²⁴

Diguem “sembla” perquè en cas que fóra així, Rodríguez no l'hauria aprofitat prou, en afegir només un altre càrrec al ja conegut de corregidor i el matrimoni amb Constança de Perellós. Més dubtes aporta el fet que no done cap detall formal del text i sí que parle, en canvi, dels “tres tomos en folio” de les actes. Siga com siga, a banda d'aquesta primera introducció, Rodríguez es limita a ampliar i compilar altres informacions que els autors previs havien produït o, al seu torn, reproduït. Els cita tot seguit:

Pero no puede escusarse lo que publican los reverendísimos PP. De la Sagrada Orden de San Bernardo, M. Fr. Chrysostomo Henríquez, in *Menologio Cisterciensi*. Tom I, die 2. Novembris. pag. 369, M. R. Miguel Bucelino, etiam in *Menologio*; eodem die, pag. 753²⁵, M. Fr. Miguel Ramón Zapater, en el Tratado de la Cavalleria de Calatrava. cap. 34. el año de Christo 1618. pag. 343²⁶. M. Fr. Francisco de Bivar: in *Vita D. Bernardi Català de Valeriola*, y Otros, de los quales se compondrá este Elogio:²⁷

És aquesta l'enigmàtica referència de què parlàvem pàgines més amunt. Rodríguez cita la *Vita D. Bernardi Català de Valeriola* com si es tractara d'una obra, de la qual no hi ha rastre, d'altra banda. Ara bé, hem de ser prudents: el més probable, sinó evident, tenint en compte la resta d'obres citades i les inexactituds en algunes referències, és que Rodríguez es valguera d'aquell “Vitam ipsius R. P. Bivarius mihi communicavit” de l'obra d'Henríquez, i ara en fera referència transformant el *vitam ipsius* en *Vita D. Bernardi Català de Valeriola*.

Rodríguez adjunta tot seguit un refregit dels textos llatins bibliogràfics que coneixia, principalment el d'Henríquez, ja que copia un fragment del “testament marià” que el noble valencià escrigué “propia manu”. L'apunt del bibliògraf es tanca amb la data de la mort de Valleriola i la seua obra coneguda, que pren de la *Junta de Libros* de Tamayo de Vargas, per a finalitzar amb un record de Morlà i les seues línies a propòsit de l'*Academia*.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Sembla haver una errada en la referència al *Menologium Benedictinum, sanctorum, beatorum atque illustrium ejusdem ordinis virorum* de Gabriel –no Miguel– Bucelin.

²⁶ Hi ha, com veiem, una altra errada en la cita de Josep Rodríguez., apareixen malament el títol de l'obra, el capítol i l'any però bé la pàgina en què Zapater parlava de Valleriola.

²⁷ RODRÍGUEZ, *op. cit.*, p. 80.

El mateix any 1747 eixia al carrer el primer volum dels *Escritores del reyno de Valencia* de Vicent Ximeno, en què el bibliògraf valencià repeteix a grans trets el que ja havia arreplegat Rodríguez dècades abans però sumant-hi molta més informació sobre l'*Academia de los nocturnos*, en consultar-ne directament els manuscrits de les actes, cosa que cap altre bibliògraf havia fet abans. Diu Ximeno:

Se aplicó al estudio de las buenas Letras; pero como los virtuosos no se contentan con serlo, sino que procuran atraer a otros a los ejercicios de virtud, discurrió uno muy apropósito para apartar a los jóvenes de los tropiezos a que andan expuestos, y tenerlos gustosa y provechosamente entretenidos. Para esto fundó en el año 1591 una Academia de 45 sujetos autorizados por su Nobleza, Grados o Dignidades, los quales se juntavan cada Miércoles en la Casa de D. Bernardo, que era Presidente, y sobre los asuntos que el señalava se leía un discurso Moral o Político, y mucha variedad de Poesías, ya sagradas, ya serias, ya jocosas. Los ejercicios de esta Academia eran de noche, y por ello la llamaron de los *Nocturnos*, y cada individuo tomó nombre que tuviese alguna relación con la noche, como *Silencio*, *Sombra*, *Tinieblas*, *Reposo*, *Vigilia*, y otros semejantes. Empezó esta Acadamia en el día 4 de octubre del referido año 1591 y duró por espacio de dos años, hasta el día trece de abril 1593, en los quales se formaron tres toms de las referidas Obras.²⁸

El bibliògraf valencià resumia el que havia trobat a les actes, sobre les quals torna més tard, també amb cert detall, quan parla, com ja havia fet Tamayo, de les *Justas Poéticas* i *Las Noches Valencianas*:

Assí intitularon las Obras de la Academia de los Nocturnos las quales vio M. Ss. D. Thomas Tamayo, como refiere D. Nicol. Anton. Gaspar *Escol.* hace memoria de ellas en varios lugares de su Historia. **Onofre Esquerdo dice que eran tres tomos: Rodrig.**, por relación de los parientes de este Cavallero, dice lo mismo; **pero yo he tenido la suerte de verlos originales en poder del P. Dr. Felipe Seguer de la Congregación de S. Felipe Neri de esta Ciudad** (sujeto que ha sabido hermanar la erudición con la virtud) enquadernados los tres en un tomo en fol. muy grueso, **en cuya mano han parado después de aver estado perdidos mucho tiempo.** En ellos, amàs de muchas devotas, e ingeniosas *Poesías* que se hallan de este Autor, he visto los Discursos que se siguen:

- Discurso I. Vituperando la Sobervia.
- II. Sobre el Memento homo quia pulvis es, Oc.
- III. De las Excelencias de la Castidad.
- IV. De las Excelencias de la Noche.
- V. En alabanza del Silencio.

²⁸ XIMENO, Vicent. *Escritores del reyno de Valencia*. 2 vols, València: Josep Estevan Dolz, 1747-1749, p. 241.

VI. De las Excelencias del Corazón.

En todas estas Obras manifiesta un ingenio relevante con una amena erudición y extraordinaria modestia, que le distingue mucho entre todos los demás Académicos. Al principio del tomo primero se hallan las Constituciones que formaron para gobierno de aquel Cuerpo ilustre y erudito.²⁹

I el dietari? La nota de Ximeno no menciona ni directa ni indirectament la seua existència. A nivell biogràfic, són esmentats tant el matrimoni com les ambaixades a la Cort i la concessió de noblesa, però cap més aportació hi és sumada en el seu text.

Ximeno, al seu torn, és citat a finals del segle com a font per Roberto Muñiz en *Biblioteca Cisterciense española* en parlar de Valleriola en una ràpida nota en què “Català y Valeriola” era anomenat “Frey D. Bernardo”, “caballero del Órden de Calatrava, natural de la ciudad de Valencia”, i era citades les seues dos obres conegudes: les *Justas Poéticas* i *Las Noches Valencianas*³⁰.

Poc menys d'un segle més tard, sabem que les actes dels Nocturnos ja es trobaven en mans de Pedro Salvà i Mallén, fill del conegut polític i editor valencià Vicent Salvà, que havia reunit en la seua biblioteca al voltant de 4.000 valuosíssims volums. Entre ells hi havia el cançoner de l'Academia, que fou finalment editat, tot i que de manera parcial, amb el nom *Cancionero de la Academia de los Nocturnos de Valencia* (1869 i 1905).

En la introducció, Salvà i Mallén, analitza la figura del president i mostra la seua sorpresa perquè “quien generalmente dedicaba sus escritos a asuntos de moral y santidad, aunque en algunas ocasiones se ocupó de cosas más livianas” i home “tan religioso, devoto y esclavo de la Purísima Concepción, no solo permitiese desahogos tan poco decentes en sus subordinados, sino que hallándose investido por las *Instituciones* con la facultad de distribuir los asuntos o de examinarlos antes de repartirlos, en caso de no poderlos dar él, parece tenía un empeño especial en asignar a los escritores más alegres aquellos argumentos en los cuales con más facilidad podían deslizarse”.³¹

²⁹ *Ibid.*

³⁰ MUÑIZ, *op. cit.*, p. 92.

³¹ SALVÀ I MALLÉN, Pedro. *Cancionero de la Academia de los Nocturnos de Valencia*, València: Imprenta hijos de F. Vives Mora, 1905, p. 15.

L'editor, fill d'un segle més burgés i pudorós, no arribava a comprendre com aquells aristòcrates i altres representants de la gent respectable pogueren caure en semblants mostres de literatura pornogràfica i/o escatològica. Queda clar, doncs, que l'època era una altra, i ho era amb totes les conseqüències. Aquesta obstinació per temàtiques poc edificants provava, doncs,

la aberración de ideas de aquellos hombres, que creían poder pasar como género lícito y corriente todo aquello que no atacaba a los dogmas del catolicismo, por más que la inmoralidad y licencia rebosara en todas sus partes. En vista, pues, de estos datos y otros muchos que podría alegar, he llegado a deducir, asiste poquísima razón a los que para denigrar el estado de cultura actual y los progresos de la civilización, nos están continuamente presentando como modelos a nuestros antepasados.³²

Entre candorós i irònic, el prologuista continuava relatant, aparentment excitat, les banalitats y “ciertas piezas malsonantes para oídos de doncellas” que probablement “nadie se atrevería hoy día a publicar” d'aquells homes que vivien “cuidadosamente escudados por un tribunal de la Fe”³³. El mateix que el 1869 repetia l'editor tres anys més tard, en traure a la llum el *Catálogo de la Biblioteca de Salvá*, amb un pròleg en què deia considerar el manuscrit “como el volumen más precioso de mi Biblioteca”³⁴. Ni rastre de referències clares al dietari encara, doncs.

Per a trobar noves notícies sobre Valleriola cal esperar fins el segle XX, ja que ni Justo P. Fuster havia inclòs l'autor en la seua *Biblioteca valenciana*³⁵, per no poder aportar informació nova com era el propòsit del seu volum, ni ho faria Constantí Llobart en *Los fills de la morta-viva*³⁶, que començaven el seu recorregut amb Carles Ros, ja en el XVIII, allargat fins el XIX. Tampoc no en trobem línies en la *Bibliografía de la lengua valenciana* de Ribelles Comín³⁷. Finalment, en la *Historia de la ciudad y reino de Valencia*, Vicent Boix afirmava al final del primer dels tres volums de la seua obra que

En el apéndice del tomo tercero terminaremos el catálogo compendiado de los principales escritores y artistas que han figurado hasta nuestros días; reservando también

³² *Ibid.*, p. 16.

³³ *Ibid.*, p. 17.

³⁴ SALVÀ I MALLÉN, Pedro. *Catálogo de la Biblioteca de Salvá*, València: Impremta de José Ferrer de Orga, 1872, pp. 57-62.

³⁵ PASTOR FUSTER, Just. *Biblioteca Valenciana*, València: Ildefonso Mompié, 1827-1830.

³⁶ LLOMBART, Constantí. *Los fills de la morta-viva*, València: Impremta d'Emili Pasqual, 1879.

³⁷ RIBELLES COMÍN, Josep. *Bibliografía de la lengua valenciana*, Madrid: Tip. de la “Revista de archivos, bibliotecas y museos”, 1915-1920.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 7 (2018/1)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2018/ISSN 1676-5818

para entonces la inserción de algunas observaciones históricas que nos han remitido, como tenemos ofrecido a nuestros lectores.³⁸

La promesa, però, mai es va acomplir i personatges tan diferents però tan importants per a comprendre la història de la literatura catalana com Valleriola o Sant Vicent Ferrer, restarien al marge.

Acabat el segle XIX sense cap novetat respecte del dietari, és Francesc Almarche en *Historiografia Valenciana* qui recupera l'interés per Valleriola i, finalment, menciona explícitament la seua existència, del qual, després de descriure'l formalment, en reproduceix un xicotet fragment:

37. Autobiografía de M. Bernardo Catalá de Valeriola. 1568-1604.

Manuscrito. L. Siglo XVI y XVII. 87 fol. + 20 de índice 0'225 x 0'150 mm. Pasta Valenciana.

El manuscrito que encabeza este artículo constituye una de las más interesantes autobiografías, por las condiciones excepcionales de su autor.

Forma parte de dicho libro de los documentos, títulos y papeles del vínculo de los Catalá de Valeriola, cuyo heredero es el actual Marqués de Malferit, Exmo. Señor Don Antonio Mercader, poseedor de este libro.

El manuscrito es autógrafo, y así se puede ver comparándolo con otros escritos de mano de don Bernardo Cathalá.

Comienza el libro sin encabezamiento ni epígrafe alguno.

Fol. I. Dimats a 26 de octubre any 1568, a la matinada...³⁹

L'última aportació abans de l'edició de l'*Autobiografia* impulsada per Acció Bibliogràfica Valenciana el 1929 és la del periodista Francesc Martí Grajales en *Ensayo de un diccionario biográfico y bibliográfico de los poetas que florecieron en el Reino de Valencia hasta el año 1700*, obra en què el fundador de l'*Academia* apareix en una referència ja més exhaustiva i completa, amb una desena de pàgines que s'expliquen per la lectura atenta del manuscrit del dietari, que preparava molt bé el terreny per a la seua publicació:

En la *Autobiografia* manuscrita, que en su escogida biblioteca guarda cuidadosamente nuestro amigo el excelentísimo señor Marqués de Malferit da el propio don Bernardo interesantes detalles sobre los principales sucesos de su existencia, y con tal sinceridad y

³⁸ BOIX, Vicent. *Historia de la ciudad y reino de Valencia*, vol I, València: Imp. de Benito Monfort, 1845, p. 512.

³⁹ ALMARCHE, Francisco. *Historiografia Valenciana*. València: Anales del Instituto General y Técnico de Valencia, 1919, pp. 140-144.

concisión están anotados, que creemos preferible reproducir textualmente algunos párrafos a hacer un mal extracto de ellos.⁴⁰

Ací, doncs, el coneixement del personatge és màxim, ja no només com a fundador de l'*Academia de los Nocturnos* o com a membre de l'Ordre de Calatrava –fet ja considerat secundari– sinó també com a autor, per fi, ja i per sempre del dietari majoritàriament en valencià que en galeres duria el nom d'*Autobiografía*. Grajales, doncs, podia permetre's valorar sense caure en injustícies: “Catalán de Valeriola apenas es conocido como escritor. Las obras que produjo, salvo rarísimas excepciones, no se han publicado.

De otra suerte es indudable que la crítica hubiera reconocido en él un poeta, si no de muy altos vuelos, de correcta forma, digno de alternar con otros de mayor nombradla, y un prosista atildado y erudito”⁴¹. A més a més, davallava als arxius per a rescatar tres documents de notable interès: la partida de baptisme, l'ambaixada a la Cort de 1604 i el testament, que transcriu per a finalitzar la nota.

Conclusió

La memòria bibliogràfica de Bernat Guillem Català de Valleriola s'inicia, com hem vist, centrada en la seua figura de fundador i president de l'*Academia de los Nocturnos*. Era comprensible, després de tot, en ser una activitat pública que reunia en sa casa el més florit de l'elit local i que, a més a més, deixava rastre escrit: de vegades editat, com les *Justas poéticas*, i d'altres manuscrit però sobradament conegut, com les actes. Aquesta aurèola s'allargarà en el temps, però competirà a partir de la seua mort amb la de l'hàbit de Calatrava, que ostentà tan orgullosament i que serà motiu de perpetuació en les obres enciclopèdiques del Císter.

Serà l'Ordre qui li atorgarà ara la qualitat d'home virtuós, idea repetida i reescrita a través dels segles, en servir de font a pàgines posteriors com les dels bibliògrafs valencians del XVIII, Rodríguez i Ximeno. Aquests repesquen Valleriola i n'ofereixen una visió àmplia, en arreplegar la bibliografia anterior i exposar-ne la panoràmica: lletraferit castellanitzat, polític professional, creient fervorós. Les referències al dietari,

⁴⁰ MARTÍ GRAJALES, Francisco. *Ensayo de un diccionario biográfico y bibliográfico de los poetas que florecieron en el Reino de Valencia hasta el año 1700*. Madrid, Tip. de la 'Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos', 1927, p. 102.

⁴¹ *Ibid.*, p. 106.

però, són fins ací inexistents. O quasi: només són interpretables en les difuses línies de Rodríguez. Així arribem al segle XIX, en què els Salvà ens regalen, amb les actes de l'*Academia*, un coneixement més profund de les seues sessions i produccions. Finalment, és el segle XX que completa la recuperació de Valleriola, amb els estudis – ara sí explícits– d'un dietari tret definitivament a la llum, que acabarien en la seua edició en un volum on hi havia també i novament les *Justas poéticas*. La publicació, el 1929, culminava més de quatre segles de construcció del personatge.

Bibliografia

- ALMARCHE, Francisco. *Historiografía Valenciana*. València: Anales del Instituto General y Técnico de Valencia, 1919.
- ANDREAS TAXANDER, Valerius. *Catalogus clarorum Hispaniae Scriptorum...* Magúncia: Balthasar Lipp, 1607.
- ANTONIO, Nicolás. *Bibliotheca Hispana nova*. Roma : ex Officina Nicolai Angeli Tinassii, 1672.
 ——. *Bibliotheca Hispana nova*, 2 vols., Madrid: Joaquín de Ibarra, 1783-1788.
- BOIX, Vicent. *Historia de la ciudad y reino de Valencia*, 3 vols., València: Imp. de Benito Monfort, 1845-1847.
- BUCELIN, Gabriel *Menologium Benedictinum, sanctorum, beatorum atque illustrium ejusdem ordinis virorum*, Feldkirch, 1655.
- CATALÀ DE VALERIOLA, Bernat Guillem. *Autobiografía y justas poéticas*. València: Acció Bibliogràfica Valenciana, 1929.
- CERDÀ I RICO, Francisco (ed.). *La Diana enamorada, cinco libros que prosiguen los VII de orge de Montemayor, por Gaspar Gil Polo. Nueva impresión con notas al Canto del Túria*. Madrid: don Antonio de Sancha, 1778.
- DIAGO, Francisco. *Anales del Reyno de Valencia* València: Pedro Patricio Mey, 1613.
 ——. *Apuntamientos recogidos por el P. M. Francisco Diago para continuar los Anales del Reyno de Valencia desde el rey Pedro III hasta Felipe II*, 2 vols., València: Acció Bibliogràfica Valenciana, 1936-1952.
- ESCARTÍ, Vicent Josep. “Notícia sobre la literatura memorialística al País Valencià del segle XIV al XIX”. *Manuscrits* 28. 2010, pp.181--205.
- ESQUERDO, Onofre. *Nobiliario Valenciano*. (2ª ed.) València: Biblioteca Valenciana, 2001.
- FINESTRES I DE MONSALVO, J. *Historia De El Real Monasterio De Poblet: Ilustrada Con ...*, Volum 4., Cervera: imprenta de la Pontificia y Real Universidad, Manuel Ibarra, 1756.
- GÓMEZ, Fray Tomás. *En reino extraño: Relación de la visita del Real Monasterio de Valldigna*. València: PUV, 2008.
- GONZÁLEZ HERNÁNDEZ, Cristina. “La "Junta de libros" de Tamayo de Vargas: ensayo de documentación bibliográfica”. Directora Mercedes Fernández Valladares, Universidad Complutense de Madrid, Madrid, 2012.
- HENRÍQUEZ, Crisostomo *Menologium cisterciense notationibus illustratu*. Anvers: Baltasar Moreti, 1630.

- HERBERMANN, Charles, (ed.). "Crisóstomo Henríquez". *Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company, 1913.
- LLOMBART, Constantí. *Los fills de la morta-viva*, València: Impremta d'Emili Pasqual, 1879.
- LÓPEZ GRIGERA, Luisa. (2ªed) *La retórica en la España del Siglo de Oro*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 1995.
- MARTÍ GRAJALES, Francisco. *Ensayo de un diccionario biográfico y bibliográfico de los poetas que florecieron en el Reino de Valencia hasta el año 1700*. Madrid, Tip. de la 'Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos', 1927.
- MORLÀ, Pere Agustí. *Emporium utriusque juris quaestionum in usu forensi*, València: Álvaro Franco i Diego de la Torre, 1599.
- MUÑIZ, Roberto. *Biblioteca Cisterciense española : en la que se dan noticia de los escritores Cistercienses...* Burgos: por Don Joseph de Navas, 1793.
- PASTOR FUSTER, Just. *Biblioteca Valenciana*, València: Ildefonso Mompié, 1827-1830.
- RIBELLES COMÍN, Josep. *Bibliografía de la lengua valenciana*, Madrid: Tip. de la "Revista de archivos, bibliotecas y museos", 1915-1920.
- RODRÍGUEZ, Josep. *Biblioteca Valentina*, València: Josep Tomàs Lucas, 1747.
- SALVÀ I MALLÉN, (ed.) *Cancionero de la Academia de los Nocturnos de Valencia*. València: Impremta de Ferrer de Orga, 1869.
- . *Catálogo de la Biblioteca de Salvá*, València: Impremta de José Ferrer de Orga, 1872.
- . *Cancionero de la Academia de los Nocturnos de Valencia*, València: Impremta hijos de F. Vives Mora, 1905.
- SAMPER I GORDEJUELA, Hipòlit. *Montesa ilustrada origen, fundación, principios, institutos, casos, progresos, iuridición, derechos, privilegios,...* Valencia: Real Colegio de la Orden de Montesa, Geronymo Vilagrassa, 1669.
- SCHOTT, Andreas. *Hispaniae bibliotheca seu de academiis ac bibliothecis, item elogia et nomenclator clarorum Hispaniae scriptorum, qui latine disciplinas omnes illustrarunt philologiae, philosophiae, medicinae, iurisprudentiae, ac theologiae*. Frankfurt, Claude de Marne i hereus de Johann Aubry, 1608.
- TAMAYO DE VARGAS, Tomás. *Junta de libros*, Madrid: Iberoamericana / Frankfurt am Main: Vervuert, 2007.
- XIMENO, Vicent. *Escritores del reyno de Valencia*. 2 vols, València: Josep Estevan Dolz, 1747-1749.
- ZAPATER Y LÓPEZ, Miguel Ramón. *Cister militante en la campaña de la Iglesia contra la sarracena furia. Historia general de las ilustrísimas, ínclitas y nobilísimas cavallerías del Templo de Salomón, Calatrava, Alcántara, Avis, Montesa y Christo*, 2 vols., Zaragoza, 1662.